

Links en de moraal (3)

Het verlichten van gemeenschappen

JAN WILLEM DUYVENDAK & MENNO HURENKAMP

Als auteurs van het boek *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid* constateren we met gepaste trots dat de term 'lichte gemeenschappen' in sneltreinvaart school heeft gemaakt. We worden op vele plekken – van ministeries en kerkgenootschappen tot etnische zelforganisaties – uitgenodigd om onze visie uiteen te zetten op de kwestie van lichte gemeenschappen. Bij deze gelegenheden willen de aanwezigen graag horen dat zij tot een lichte (en niet tot een zware) gemeenschap behoren. Nu valt ons dat lang niet altijd zwaar want Nederland kent veel lichte gemeenschappen. Maar vooral in linkse organisaties stijgt een zucht van verlichting op als onze diagnose luidt dat er sprake is van een lichte gemeenschap. Het verwijt een zwaar verband te zijn, 'een linkse kerk', is hier en daar blijkbaar hard aangekomen.

Nu zijn er heel wat linkse kerken geweest – daarover geen misverstand. Het linkse verleden zit boordevol moraal (zie het artikel van Ido de Haan) en de laatste *WBS*-publicatie die expliciet aan de moraal was gewijd (*Sociaal-democratie tussen zakelijkheid en moraal*) getuigt daar ook van. Paul Scheffer pleit daarin niet voor niets voor meer pluralisme (sic), ook in eigen kring.

Over de auteurs Jan Willem Duyvendak is hoogleraar sociologie aan de Universiteit van Amsterdam, Menno Hurenkamp is hoofdredacteur van *TSS* (Tijdschrift voor de Sociale Sector) en columnist van *De Groene Amsterdammer*

Links heeft weinig waardenrelativistische periodes gekend, in het verleden niet en in het heden niet.

Des te opzienbarender is het hedendaagse verwijt aan links dat zij met name met betrekking tot de multiculturele samenleving een relativistische politiek zou hebben voorgestaan. Alle culturen even mooi en daarom niet trots op de Nederlandse cultuur – dat is het cliché-beeld dat van het recente linkse verleden wordt geschetst. Dit beeld is feitelijk onjuist. Wie bijvoorbeeld kennis neemt van de parlementaire geschiedenis aan de hand van de rapporten van de commissie Blok ziet dat het met name linkse parlementariërs als Jabaaij en Van Es waren die normatieve kwesties rond integratie aan de orde stelden. Dat linkse politici ook pleidooien hielden voor respectvolle omgang met andere culturen, is al evenmin een bewijs voor waardenrelativisme: respect voor andere culturen was namelijk zelf ook een linkse waarde. Dat er vervolgens spanning bestond tussen enerzijds kritiek hebben op onderdelen van migrantenculturen en anderzijds respect voor diezelfde culturen, tussen enerzijds een universele mensenrechtenpolitiek en anderzijds het rekening houden met particuliere groepsgevoeligheden en gebruiken, zal niemand zijn ontgaan. Maar met waardenrelativisme heeft dat dus niets te maken. (De vraag moet gesteld worden of vvd en cda niet veeleer tot ver in de jaren negentig een waardenrelativistische positie innamen: het

42

CDA vanwege het respect voor andere religies, de vvd vanuit de liberale opvatting dat de staat zich niet moest inlaten met de diepste overtuigingen van de nieuwkomers.)

Het verwijt van links relativisme spoort ook niet met een ander, al even populair verwijt: links zou in dezelfde jaren gebukt zijn gegaan onder Gidsland-ambities, onder links absolutisme. Dit laatste beeld klopt naar ons idee veel meer: links was (en is) enorm trots op Nederland en wilde dit goede graag exporteren. Jan Pronk is geen relativist maar een waardenimperialist. Nog iets retorischer: hoe groot is eigenlijk het verschil tussen een Gidsland – hoe trots moet je wel niet zijn als je het eigen land als voorbeeldig voor anderen ziet? – en het idee van een *Leitkultur*? Of denken CDA en vvd werkelijk dat linkse partijen Nederland wel als voorbeeld voor het buitenland zagen maar niet voor buitenlanders in Nederland? Wij hebben de indruk dat het voor links Nederland zo vanzelfsprekend was (en is) dat dit een van de leukste landen van de wereld is, dat articulatie van die gedachte inderdaad lange tijd achterwege is gebleven.

In ons boek laten we zien dat er in Nederland ook nu, en eigenlijk steeds meer, een klip en klare progressieve meerderheid bestaat die trots is op ons land. Juist omdat fundamentele vooruitstrevende waarden zoals de gelijkheid van mannen en vrouwen en van homo's en hetero's in ons land domineren, voelen linkse Nederlanders zich hier thuis. Hoogstens zijn we wat in verwarring nu deze waarden ook zo indringend door het CDA en met name de vvd worden verwoord. Maar de welhaast kamerbrede oarming van progressieve waarden betekent toch niet dat links onvaderlandslievend is geworden? Eerder hebben de jaren zeventig definitief gezegevierd nu CDA en vvd zich met Nederland hebben verzoend – voorwaar een compliment voor Hirsi Ali.

Dat we over 'links en de moraal' spreken, komt niet door linkse leegte, noch doordat links in morele verwarring zou zijn. Integendeel. We moeten hierover spreken omdat links heeft gezegevierd: met het ontstaan van een duidelijke,

vooruitstrevende, seculiere *moral majority* in Nederland blijkt er een relatief grote waardenkloof te gapen met een orthodox-religieuze minderheid, met name met islamitische migranten (maar ook met orthodoxe joden en orthodoxe christenen). Niet toevallig bestaat juist in Nederland van alle Europese landen de hoogste mate van 'islamofobie', en dat sentiment is vooral gegroeid bij hoogopgeleide vrouwen in het Westen van ons land (en voorspelbaar is dat dit ook geldt voor homoseksuelen). Deze groepen hebben veel te verliezen: net zijn de progressieve waarden (let op: we hebben het niet per se over gedrag!) gemeengoed geworden en nu lijken ze alweer bedreigd te worden (terwijl Nederland wat dit betreft een eiland is in een wereld van oprukkend neoconservatisme).

Dat vvd en CDA het nu ook opnemen voor homo's en vrouwen is weliswaar verrassend maar uiteindelijk vooral prachtig; dat dit in oppositie gebeurt tot moslims waarover in generaliserende en denigrerende woorden wordt gesproken, is minder fraai. De vraag is hoe we standvastigheid in progressieve waarden kunnen combineren met een politieke strategie die individuen en groepen die niet delen in deze waarden en praktijken daartoe verleidt in plaats van ze ervan vervreemdt, en daarmee – ongewild – die gemeenschappen verder verzwakt.

In het kader van deze strategische vraag van het verlichten van gemeenschappen is het van belang om aan te geven dat het niet gaat om het bestrijden van gemeenschappen *as such* of om het idee dat communitaristische sentimenten nooit zouden deugen. In *Kiezen voor de Kudde* laten we niet alleen zien dat we een zeer homogeen volk geworden zijn qua waardenoriëntaties (dus geen heterogenisering van standpunten) maar ook dat veel Nederlanders zich organiseren, dat we nog steeds een land zijn van clubjes en verenigingen en van gemeenschappen (geen decollectivering). Alleen wel van lichte gemeenschappen. Dat betekent: mensen hebben de keuzevrijheid om toe te treden en altijd de mogelijkheid om uit te treden. Bovendien zijn de banden met organisaties minder knellend geworden, is

de betrokkenheid minder alomvattend.

Deze zelfkennis maakt de ambitie om gemeenschappen van anderen te verlichten tot op zekere hoogte gemakkelijker: we hoeven geen gemeenschappen te bestrijden (laat staan hele religies of oude boeken) maar we moeten ons bekommeren om het organiseren van *voice*- en *exit*-opties binnen bestaande zware gemeenschappen. Dit betekent dat mensen altijd kennis moeten kunnen hebben van meerdere werelden, meerdere gemeenschappen, van talloze opvattingen van het goede leven. Het kennis kunnen nemen impliceert dat zware gemeenschappen openingen naar buiten moeten krijgen: via onderwijs en andere vormen van opdringerigheid (maatschappelijke activering tot achter de voordeur, inburgeringscursussen, et cetera).

Maar migranten kunnen alleen kennis nemen van andere werelden wanneer autochtonen zich laten kennen. Autochtonen die contacten vermijden en de afstand steeds groter maken, verminderen de *exit*-opties voor migranten. Willen we de voorvechters van verlichting in zware gemeenschappen ondersteunen, dan moeten we die herkennen en niet, in een royaal generaliserend gebaar, tegen ons in het harnas jagen. Dit betekent niet dat we moeten schromen om verschillen te benoemen (zoals dat tegenwoordig heet): juist wanneer denkers, dichters en doeners zich met zware gemeenschappen bemoeien kunnen er openingen ontstaan. Kritiek geven (en kunnen ontvangen) is een vorm van de ander serieus nemen.

44 Het gaat bij het verlichten van gemeenschappen dus niet om een beschavingsoffensief; het is geen paternalisme ten opzichte van onnadenkende, op te voeren lieden. We nemen serieus dat mensen in zware gemeenschappen er diepgaand van overtuigd zijn dat hun levenswijze de enig juiste is. En precies daarom moet het bestaan van alternatieven worden getoond, worden voorgeleefd, letterlijk worden gedemonstreerd. Cultureel verschil is niet (louter) een kwestie van achterstand; hogere scholing en betere banen brengen niet als vanzelf meer geëmancipeerde leefstijlen met zich mee.

Maar let wel: culturele verschillen zijn natuurlijk verre van eenduidig. Ook de moslimgemeenschap is immers niet één gemeenschap. ‘Marokkaanse rotjochies’ hangen weliswaar traditionele waarden aan met betrekking tot vrouwen en homo’s maar zijn *in between communities* (eufemisme voor randgroep); ze worden weinig in de moskee gesignaleerd. Het is te makkelijk hen alleen als zielige drenkelingen te zien, die van de ene boot naar de andere trachten te springen maar niet worden opgepikt. Dit beeld maakt echter wel duidelijk dat zelfs lichte gemeenschappen niet altijd gemakkelijk toegankelijk zijn voor iedereen. Contact met of ‘blootstelling’ aan lichte gemeenschappen, biedt niet direct een oplossing voor deze boefjes – en nog minder voor zware, fundamentalistische groepen en groepjes. Wie de dialoog en tolerantie afwijst, valt buiten het bereik van de lichte gemeenschappen. Daar helpt alleen het strafrecht.

Het tonen van liberale alternatieven is ook geen garantie dat deze door de meerderheid van de islamitische Nederlanders zullen worden overgenomen, en zeker niet op korte termijn. Overigens zou het ook weinig liberaal zijn om te verwachten, laat staan te eisen, dat de nu dominante set van progressieve waarden in Nederland geheel door nieuwe Nederlanders moet worden overgenomen. Bolkestein heeft in zijn spraakmakende Luzern-rede in 1991 terecht opgemerkt dat het afschudden van het cultuurrelativisme nog niet impliceert dat iedere vorm van pluralisme er een teveel zou zijn. Dat waren wijze woorden. Door onze verrassend grote homogeniteit dreigen we onze vaardigheid om met ieder cultureel verschil om te gaan te verliezen. Nederland dreigt in zijn geheel een zware gemeenschap te worden.

Om praktische en principiële redenen is het gewenst om de illusie te laten varen dat een verlichte samenleving slechts bevolkt zou zijn met hyperindividuen waarin voor kuddedieren geen plaats meer is. Ruimte maken voor lichte gemeenschappen biedt mogelijk een weg uit de uitzichtloze polarisatie van dit moment.